

VAIDA ASAKAVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

GYVENIMAS IR PAŽINIMAS W. DILTHEY'AUS IR F. NIETZSCHE'ĖS FILOSOFIJOJE

Life and Cognition in Philosophy of W. Dilthey and F. Nietzsche

SUMMARY

The article deals with the relationship between the philosophy of life of Wilhelm Dilthey and Friedrich Nietzsche. It investigates the gnoseological problematics of these authors as it is closely related to ontological problematics. The author analyzes and interprets the concepts of life of Dilthey and Nietzsche and their influence on the cognitive theory.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas dviejų iškilų gyvenimo filosofijos atstovų Wilhelmo Dilthey'aus ir Friedricho Nietzsche'ės koncepcijų analizei. Autorė lyginamuoju aspektu nagrinėja Nietzsche'ės ir Dilthey'aus pateikiamas gyvenimo sampratos interpretacijas bei jų poveikį filosofijos raidai.

Gyvenimas – tai pažinimo priemonė

Friedrichas Nietzsche

Visa XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais išsiskleidusi *gyvenimo filosofijos* tradicija susitelkia ties individualios žmogaus būties peripetijų apmąstymu. Tačiau iškart kyla esminis klausimas: kas slypi *gyvenimo*

filosofijos tradicijos mąstytojų sureikšmintoje sąvokoje *gyvenimas*? Tai ne toks paprastas klausimas kaip galėtų pasirodyti. Pirmiausia šia kontekstualia ir daugiaprasme sąvoka nusakomas ypatingas vidinis veiksmas, kadangi kiek-

RAKTAŽODŽIAI: Dilthey, Nietzsche, gyvenimo filosofija, žmogiškosios patirtys, istoriškumas, intuityvus pažinimas.
KEY WORDS: Dilthey, Nietzsche, philosophy of life, human experiences, historicity, intuitive cognition.

vienas mąstantis ir jaučiantis *žmogus priklausomai nuo psichofiziologinės sąmonės struktūros ir daugybės kitų nemažiau svarbių veiksnių visiškai individualiai išgyvena egzistencinį gyvenimo pojūtį*. Kita vertus, jis ne tik savitai patiria prieštarigam individualaus gyvenimo srautui būdingą egzistencinį vyksmą, tačiau ir nusako jį skirtingai. Apie *gyvenimo* intuityvų patyrimą daug ir įtaigiai rašė pagrindinis gyvenimo filosofijos šauklys Friedrichas Nietzsche, vėliau šios tiesiogiai su individualia egzistencine patirtimi susijusios idėjos buvo plėtojamos kitų įtakingų *gyvenimo filosofijos* tradicijos atstovų, kurių gyvenimo interpretacijose nuolat išnyra gerai pažįstami romantiniai ir voliuntaristiniai leitmotyvai.

Tame nėra nieko nuostabaus, kadangi *gyvenimo filosofija* formavosi veikiant Jenos romantikų idėjomis, Arthuro Schopenhauerio ir Nietzsche'ės nubrėžtai neklasikinės pakraipos mąstymo tradicijai. Todėl analizuojant vėlesnes *gyvenimo filosofijos* koncepcijas, išryškėja keliama idėjų persipynimas bei kritinis požiūris į ankstesnę klasikinę racionalistinės Vakarų filosofijos tradiciją, joje susiformavusius spekuliatyvius sisteminio mąstymo principus. Pagrindiniai ponyčinės *gyvenimo filosofijos* atstovai Henri Bergsonas, Wilhelmas Dilthey'us, Georgas Simmelis, Osvaldas Spengleris, Ludwigas Klagesas įnešė naujus savitus atspalvius į gyvenimo filosofijos tradiciją. Nors visi jie, kaip ir Nietzsche, sutelkia savo dėmesį į *žmogaus gyvenimo* istoriškumą, jo nepaliamą keitimąsi, ryšį su konkrečia istorine, kultūrine ir socialine aplinka, tačiau vienareikšmiškai apibūdinti *gyvenimo filosofijos* neįmanoma. Ji apima daug labai skirtingų

sąvokos *gyvenimas* interpretacijų. Tiesa, *gyvenimas* čia dažniausiai suvokiamas kaip nei *doasiai*, nei *materijai* netapati *spontaniškai besiskleidžianti substancionali egzistencinę prasmę turinti realybė, kurią galima pažinti tik intuityviai didžiais asmeniniais vidiniais išgyvenimais*. Ši pamatinė gyvenimo filosofijos sąvoka minėtų mąstytojų koncepcijose traktuojama labai įvairiai: biologiškai, psichologiškai, egzistencialiai, estetiškai, kultūriškai – istoriškai ir kitomis semantinėmis prasmėmis. Tačiau nepriklausomai nuo stubinančios interpretacijų įvairovės *gyvenimo* sąvoka visų šios tradicijos šalininkų koncepcijose pateikiama kaip fundamentinis ontologinės pasaulėžiūros pamatas. Kita vertus, kaip taikliai pastebi Henrichas Rickertas, *gyvenimo filosofijai* galbūt ir neįmanoma pritaikyti jokių rėmų, nes ji netelpa į jokią sistemą.¹

Įtakingo *gyvenimo filosofijos* ideologo ir pagrindėjo Nietzsche'ės požiūriai į *gyvenimą* paliko gilų rėžį filosofijos idėjų istorijoje ir stipriai paveikė daugelį vėlesnių mąstytojų. Vieno žymiausių į mūsų dėmesio lauką pakliuvusių Nietzsche'ės sekėjų Dilthey'aus filosofijoje *gyvenimo* sąvoka taip pat iškyla kaip pamatinė ir sistemingai jo pažiūras jungianti kategorija. Pratešdamas Nietzsche'ės filosofines nuostatas, Dilthey'us svarsto *gyvenimo* prasmės klausimą, analizuoja savimonės problemą, žmogiškosios patirties, išgyvenimų reikšmę tikrovei suvokti, siekia pagrįsti *gyvenimo* fenomeno vientisumo sąryšio principą. Tad, abiem mąstytojams buvo vienodai svarbu į *gyvenimo* „pažinimo“ procesą įtraukti kuo daugiau vidinių išgyvenimų, kurie sugebėtų perteikti pilnutinę nuolat kintančią *gyvenimo* tikrovę.

NIETZSCHE'ĖS IR DILTHEY'AUS „VIDUJYBĖS ONTOLOGIJA“

Nietzsche pamatą savo filosofinei koncepcijai suranda esminiame romantiškų ir jo dvasinio mokytojo Schopenhauerio išryškintame atskaitos taške – *gyvenime*. Visa Nietzsche'ės filosofija tarsi konstruojama iš maksimaliai išplėstos ir sureikšmintos *gyvenimo* perspektyvos, o jo veikalai yra tarsi „gyvenimo filosofijos“ traktatai. Būtent *gyvenimas* tapo daugelio svarbiausių Nietzsche'ės apmąstymų apie žmogų, visuomenę ir mus supantį pasaulį pagrindu ir išeities tašku. *Gyvenimo* sąvoka įvairiuose filosofo tekstuose patiria esmines metamorfozes ir priklausomai nuo gvildenamų problemų lauko įgauna naujas konotacijas. Neatsitiktinai, tokie garsūs kritikai kaip Richteris, Vaihingeris, Klagesas pirmąjį mūsų amžiaus dešimtmetį Nietzsche'ę interpretuoja išskirtinai kaip *gyvenimo filosofą*².

Nietzsche, iš Schopenhauerio perėmęs *valios gyventi* idėją, rutulioja savitą *gyvenimo* sampratą. Mąstytojo tekstuose gyvenimas dažniausiai atsiskleidžia kaip abstrakti, metaforiška kategorija, kurios prasmės siejasi su nuolatinė kova, tapsmas, kančia, *valia galiai*. Kita vertus, gyvenimas čia apibūdinamas kaip rizika, pavojai, žaidimas, šokis³ Nietzsche'ės filosofijoje teikiama besąlygiška pirmenybė *gyvenimui* kitų vertybių ir tiesų atžvilgiu. Gyvenimas sudievinamas, jis besąlygiškai šlovinamas kaip aukščiausia vertybė: „išties gyvenimą lyg Saulę myliu“⁴ – skelbia filosofas. Kitame veikale rašoma „<...> aš noriu susikurti savo saulę“⁵. Galutiniu žmogaus siekiu tampa ne nauda, ne malonumas ir ne tiesa, o *gyvenimas*.

Nietzsche'ės filosofijoje išryškėja suaktualinta gnoseologinė problema – keliamas klausimas apie *gyvenimo* ir pažinimo santykį. Šiam mąstytojui *gyvenimas* yra beasmenė ir neorganinė galia – amžinas srautas, kuriam svetima logika, tikslas, jame negalioja jokie priežasties ir moralės dėsniai, nes *gyvenimo* formų įvairovę nulemia atsitiktinių impulsų proveržiai. Šios ontologinės sampratos ištakos siekia Schopenhauerio *valios* išraišką. Nietzsche prabyla apie besąlygišką *gyvenimo* pirmumą *ratio* atžvilgiu. „Tik iš pojūčių kyla visas įtikimumas <...> visas tiesos akivaizdumas“, teigia mąstytojas veikale *Anapus gėrio ir blogio (Jenseits von Gut und Böse)*⁶. Nietzsche'ės filosofijos šūkyje *instinktai prieš protą* glūdi pastangos išvaduoti filosofą, jo mąstymą nuo egocentriško objektyvizmo ir racionalizmo šarvų, nes klasikinė „pažinimo teorija“ sunaikina autentišką *alogišką* gyvenimo polėkį. Veikale *Linksmasis mokslas (Die fröhliche Wissenschaft)* Nietzsche kritikuoja sąmonę, šio mąstytojo žodžiais tariant, ji nėra pastovus, žmogui duotas dydis, kuris sudaro išliekamąją, amžinąją, didžiausią, pirminę vertę. Jei ne instinktai, žmonija, vedama savo sąmoningumo, būtų išnykusi, nes iki šiol sąmoningumas susijęs su klaidomis. Nietzsche kritikuoja tą „pavojingą seną klaidę sąvokomis“, kurios sukūrė gryną, bevalį, beskausmį, belaikį pažinimo subjektą: „venkime – perspėja filosofas – „tokių kontradiktinių sąvokų kaip 'grynasis protas', 'absoliutus dvasingumas', 'pažinimas pats savaime' čiuptuvų.“⁷ Sąmonė įvardijama kaip

grėsminga žmonijos liga, kur slypi pavojus nuolat grąžinantis žmogų į „bandos perspektyvą“. Taigi Nietzsche formuluoja mintį, jog sąmonė ištikrųjų priklauso ne individualiai žmogaus egzistencijai, o labiau tam, kas žmoguje yra bandos prigimties.

Veikale *Linksmasis mokslas* toliau plėtodamas sąmonės problemą Nietzsche klausia: kokią prasmę žmonės priskiria sąvokai „pažinimas“? Joje slypi žmogaus noras ir siekis tai, kas svetima, padaryti tuo, kas *pažįstama*, kas nekelia daugiau abejonių ir nerimo. Nietzsche pastebi, jog pirmiausia čia vyrauja baimės instinktas, kuris verčia žmogų stengtis „pažinti“ ir taip susigrąžinti prarastą saugumo jausmą. Taigi „pažįstama“ reiškia tai, prie ko esame pripratę, kuomet daugiau nesistebime, tai tam tikros taisyklės, nuomonės, leidžiančios jaustis „kaip namie“.

Antra formuluojama klaidinga nuostata – pradėti „pažinimą“ nuo „sąmonės faktų“, to, kas „esą žmogui labiau pažįstama“ ir sava, o pasaulį laikyti *svetimu* objektu. Vokiečių mąstytojas paneigia šią perspektyvą. „Pažinimas“ klysta darydamas tokį *skirtumą*, juk žmogus neturi savyje jokio konkretaus *pažinimo* ar „tiesos“ organo. Gyvenimo ir „tiesos“ pažinimo procese dalyvauja visas žmogus, jo patirtis ir gyvenimas.

Veikale *Apie istorijos žalą ir naudingumą* (*Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*) yra svarstomas *gyvenimo* ir mokslinio prioriteto klausimas. Filosofas klausia: „Ar *gyvenimas* turi valdyti pažinimą ir mokslą, ar pažinimas – *gyvenimą*? Kuri iš tų valdžių yra aukštesnė ir lemianti?“⁸ Atsakymas aiškus – *gyveni-*

mas vertinamas kaip aukštesnė, valdančioji ir visa apimanti galia, o jeigu „paverčiamas“ *gyvenimas* ir nuslopunami instinktai, tai išnyksta *gyvenimą* gaivinančias iracionalumas. Šis Nietzsche'ės keliamas *gyvenimo* ir mokslo klausimas apima svarbius nevienareikšmiškai traktuojamus racionalumo ir iracionalumo, subjektyvumo ir objektyvumo, filosofijos ir mokslo santykius. Vėliau tokie svarstymai „atgyja“ Dilthey'aus, Simmelio, Bergsono, Ortega y Gasseto ir kitų *gyvenimo* atstovų veikaluose.

Gvildenant klasikinę metafizinę Vakarų mąstymo tradiciją pažymėtina, kad subjektyvūs išgyvenimai niekada nebuvo šios tradicijos pažinimo matu, objektu ir priemone. Nietzsche'ės filosofija kviečia aiškintis tikruosius žmoguje slypinčius užslopintus instinktus, jų neizoliuoti ir neignoruoti. „Klausykit, broliai mano, ne jų, o sveiko kūno balso: tai teisingesnis ir grynesnis balsas“ – skelbia Nietzsche.⁹ Dar daugiau – filosofas pažymi, kad „sąmoningam filosofo mąstymui paprastai slapčia vadovauja instinktai, verčiantys jį judėti tam tikru keliu. Visokia logika ir tariamai savarankiškas minties judėjimas priklauso nuo „<...> fiziologinių tam tikro gyvenimo būdo išsaugojimo reikalavimų“¹⁰. Interpretuodami šias išvalgas suvokiame, kad vokiečių mąstytojui tik per vidinius išgyvenimus, jusles ir instinktus skleidžiasi pagrindinis *gyvenime* egzistuojančio universalaus Prado – *valios galiai* – principas, kuris yra tiesos ir pažinimo šaltinis. Šiomis nuostatomis filosofas atveria svarbią prielaidą: neredukciškai apmąstyti kūniškumo reikšmę bei įtaką tiek pažinimui, tiek ir žmogiš-

kajam gyvenimui apskritai, ką vėliau perima ir plačiai interpretuoja *gyvenimo filosofijos* tradicija.

Vadinasi, Nietzsche'ės filosofijos šūkyje *instinktai prieš protą* slypi siekis įveikti metafizinę teorinį objektyvų pažinimą ir padaryti žinojimą *savastimi*, tai yra įtvirtinti *gyvenimo* (kaip objekto) ir jį pažįstančiojo (subjekto) vienovę. Dilthey'aus filosofijos siekiamybę galima nusakyti teiginiu *suprasti gyvenimą per jį patį*. Pažymėtina, kad lyginant abiejų mąstytojų filosofines intencijas, jos adekvačios. Abu teigė, kad turi būti įveikta klaidinga išgalėjusi nuostata apie nekintamą ir objektyvią tikrovės struktūrą, nepriklausomą nuo subjekto patirties.

Analizuojant Dilthey'aus *gyvenimo filosofiją* matyti, kad šio mąstytojo požiūrio į žmogiškąją tikrovę pasekmė buvo Nietzsche'ės propaguojamas *iracionalizmas*. Išgyvenimui (*Erleben, Erlebnis*) apibūdinti Dilthey'us analogiškai vartoja „vidinio tapsmo“ (*Innewerden*) sąvoką. Šios sąvokos Dilthey'aus *gyvenimo filosofijos* kontekste gali būti suvokiamos sinonimiškai. Dilthey'us pabrėžia, kad bet koks išgyvenimas yra betarpiškas. Išgyvenimai niekada negali iškilti žmogui kaip jo apmąstymų objektas. Paties filosofo žodžiais kalbant, *išgyvenimas* yra tai, „per ką gyvenimas vyksta“ ir „su ko pagalba gyvenimas gyvenamas“.

Veikale *Įvadas į dvasios mokslus* (*Einleitung in die Geisteswissenschaften*) mąstytojas samprotauja: tai, kas išsąmoninama, nesiskiria nuo to, kas sudaro šio išsąmoninimo turinį. Tad išsąmoninimas yra toks vidinis išgyvenimas, kuriame realybė ir sąmonė sudaro vienovę. Taip Dilthey'us suformuoja „fenomena-

lumo principą“, teigiantį, jog visi objektai egzistuoja tiek, kiek jie dalyvauja mūsų gyvenimo aktuose ir įgauna atitinkamą reikšmę subjektui. Šis Dilthey'aus „fenomenalumo principas“ sutapatina tikrovę (objektą) ir jos individualų patyrimą (subjektą). Kaip taikliai pastebi Sverdiolas, Dilthey'us išgyvenimą tiesiog sutapatina su *gyvenimu*¹¹.

Dilthey'us, kaip ir Nietzsche, atmetė istorinio proceso ir *gyvenimo* dėsningumą pažinimą. Istorija nesiplėtoja pagal bendruosius dėsnius, juo labiau konkretus individų ir grupių *gyvenimas* netelpa į jokus rėmus. Istorija čia traktuojama kaip gyvas, kintantis procesas, kurio pažinimas priklauso nuo paties žmogaus išgyvenimų. Todėl filosofija Dilthey'ui, kaip ir Nietzsche'ei, negali būti visuotinis žinojimas, ji yra pasaulėžiūra, priklausanti nuo ją išpažįstančios asmenybės, o svarbiausia pasaulėžiūros atrama tampa *gyvenimas*. Kalbant Dilthey'aus žodžiais, nepriklausomai nuo to, kas daro gamtą subjektu – pasaulinis protas (Hegelis), akla valia (Schopenhaueris) ar monados idėja (Leibnizas), – visais atvejais metafizikus valdo jų pačių vidiniai įsivaizdavimai. Psichiniai dvasinių gyvenimų pavidalai ir būsenos yra ta jėga, kuri kreipia mūsų mintis ir leidžia pažinti tikrovę. Tai gi kiekviena metafizinė sistema yra tik atvaizdas tos padėties, kurioje pirmiausia yra bendroji žmonijos kultūra, ir antra, paties žmogaus vidinis giluminis dvasinis pasaulis. Pavyzdžiui, Spenglerio pastebėjimu, skirtingus kultūrų stilius simbolizuoja jų skirtingos filosofinės ir etinės koncepcijos. Tad galima teigti, kad skirtingos metafizinės sistemos

žmogui padeda rekonstruoti ir patvirtinti šią nuostatą, epochą ar dvasinę būseną, būdą, kuri pasitelkę žmonės žvelgė į gamtą ir save pačius. Panagrinėjime gamtos suvokimą senovės Graikijoje. Gamta senovės graikams buvo kitokia, nes buvo kitoks jų sukurtas socialinis gyvenimas, kitokia iš jų gyvenimo ypatingumo ir savitumo išplaukianti mitologija, buvo kitoks graikų ir juos supančios aplinkos abipusis santykis. Husserlis apie tai samprotauja, jog istorinis pasaulis, supantis graikus, nėra objektyvus pasaulis mūsų prasme, tai jų pasaulio suvokimas ir nuosava subjektyvi tikrovė su visais jos elementais: dievais, mitais ir papročiais. Visa tai pasakytina apie bet kurią kitą mokslo šaką. Spengleris, plėtodamas šią nuostatą, konstatuoja, kad kokios nors naujos atsirandančios matematikos stilius priklauso nuo to, kokioje kultūroje slypi šaknys ir kokie žmonės apie ją mąsto.

Todėl Dilthey'aus *gyvenimo supratimas* analizuojamas ne tik kaip psichofizinė vienovė, bet ir kaip istorinė tikrovė. Žmogus įvardijamas kaip istorijos tyrėjas ir kaip jos kūrėjas, bet svarbiausia – žmogus iškyla kaip istorinė būtybė, kuri išsąmonina savo istorinę situaciją, „gyvena joje“. Dilthey'ui svarbu tai, kad *žmogus ne tik yra, bet ir gyvena* – tai pagrindinis istoriškumo taškas. Tad sąvokos *gyvenimas* ir *istorija* Dilthey'ui gali būti vartojamos kaip sinonimai.¹² Taigi Dilthey'aus filosofijoje *gyvenimas* išreiškia bendrą istorinį pagrindą, o istorinė tikrovė – sąryšį, apimančią visą žmoniją. Istoriją ir žmogų sieja dalies ir visumos hermeneutinis santykis. Dilthey'aus žodžiais kal-

bant, žmogus patiria *kas jis yra* ne medituodamas ar psichologiškai eksperimentuodamas, bet iš istorijos, tai yra save ir kitus galime pažinti tik per istoriją. Čia pabrėžiamas žmogaus išgyvenamas *gyvenimo istoriškumo vienovės momentas*.

Aptartų svarstymų kontekste matome, kad Dilthey'aus ir Nietzsche'ės pozicija *gyvenimo* klausimu gali būti interpretuojama kaip *vidujybės ontologija*, kuri aprėpia ir iškelia žmoguje slypinčius dvasinius ir fizinius patirtinius išgyvenimus, jiems suteikdama galią suvokti *gyvenimą*. Ši *vidujybės struktūra* abiem mąstytojams tampa tapati savitai suvokto mąstymo struktūrai, lemianti ir konstruojanti minčių modelius. Nereikia painioti *vidujybės* ir sąmonės struktūrų. Atmestinas bet koks statiškas *vidujybės struktūros* pobūdis ar modelis. *Vidujybės galią* įmanoma suprasti tik kaip nuolatinę tapsmą, nuolatinę saviįveiką tiek kūnu, tiek sąmone: „Mano kūnas – tai perėjimo taškas nuo išorinio suvokimo į vidinį.“¹³ Tokia vidinė patirties samprata tampa susieta praktiniu santykiu su pasauliu ir pirminiu žinojimu apie save.

Todėl abiem *gyvenimo filosofijos* atstovams tikrovė niekada negali atsiskleisti kaip kalbos refleksija žmogaus prote, ji lieka giliai *vidujybės*, tai yra išgyvenimų, srityje. Nietzsche pabrėžia, jog metafizikoje išigalėjęs sąvokinis mąstymas tiesos atžvilgiu kelia pavojų realybę suprasti iškreiptai. Visų metafizinių ginamų tiesų sampratos klaidingumas pirmiausia glūdi santykiyje tarp realybės ir kalbos. Kai mes kalbinėmis struktūromis norime apibrėžti *gyvenimo tikrovę*, tai jau nėra tikrovė, o tik kalbinė fikcija. Taigi sąvokose ir žodžiuose „įkūnytas“

gyvenimo supratimas tampa tik bejėgiška, autonomiška mintis, vidinė *cogito* nuosavybė, o tiksliau, vien reprezentacinė ženklų visuma. Dar daugiau – „<...> sąmonės prigimtis lemia tai, kad pasaulis, kurį mes pajėgiame išsąmoninti, tėra tik paviršiaus, ženklų, apibendrintas, supaprastintas pasaulis, kad visa, kas išsąmoninama, dėl to tampa lėkšta, menka, palyginti kvaila, <...> kad su kiekvienu išsąmoninimo aktu siejasi didelis ir esminis gadinimas, iškraipymas, sulėkštinimas ir apibendrinimas.“¹⁴

Paveiktas Nietzsche'ės įžvalgų, Dilthey'us apie *gyvenimą* mąsto kaip apie ypatingą tikrovę su jai būdingu „pažinimu“ ir aiškinimu. Šio mąstytojo netenkino racionalizmo vienpusiškumas, griežtos sistemos, praktikos atskyrimas nuo teorijos. Jo samprotavimu, filosofas privalo atsisakyti stebėtojiško pažinimo subjekto traktavimo ir atsiremti į gyvą, veikiantį, kuriantį žmogų. Iš to darytina išvada, jog *gyvenimo* klausimą Dilthey'us užčiuopia kaip dvasingumo, žmogiškumo fenomeną, kuris gali būti suvoktas tik iš savo vidaus, kaip vidinė tikrovė, nepasiduodanti objektyviam stebėjimui iš šono. Todėl bet kokios *gyvenimo* refleksijos nėra ir negali būti vien grynojo proto rezultatas, o susijusios su konkrečiu *gyvenimu*, sąlygomis ir aplinkybėmis, laiku ir vieta.

Tačiau klaidinga manyti, kad *gyvenimas* Dilthey'ui yra tik iracionalus, spontaniškas, nuolat besiveržiantis beprasmis srautas (kaip apie jį mąsto Schopenhaueris). *Gyvenimas* turi savyje sąryšio vientisumo principą ir todėl individui jis atsiskleidžia kaip reikšminga visuma, prasminis kontekstas, kuriame žmogus

visuomet suvokia kiekvieną reikšmę įvykio ar veiksmo, su kuriuo susiduria. Kita vertus, *gyvenimas* negali būti pažintasis iki galo. Žmogus, kaip baigtinė būtybė, negali išsąmoninti visų *gyvenimo* prasmių, jo pažinimas ribotas, fragmentiškas, nulemtas istorinės situacijos.

Čia atsiskleidžia kita svarbi Dilthey'aus gyvenimo filosofijos sąvoka – *sąryšio* kategorija, kylanti iš paties *gyvenimo*. Ši kategorija išreiškia *gyvenimui* būdingą vientisumą ir totalumą. Taigi diltėjiškas žmogus patiria *gyvenimą* kaip jam duotą su visu jo įvairumu ir sąryšingumu. Dilthey'us subjektui priskiria svarbią savybę – *gyvenimo* vienovės patyrimą. Kiekvienas žmogus patiria šį vieningumą per įvairius asmeninius išgyvenimus. „Gyvenimo sąryšis – rašo Dilthey'us – tai ne vienas po kito einančių momentų suma arba visuma, o visas dalis jungiančių ryšių konstituota vienybė.“¹⁵ Kaip taikliai pastebi Rodis, Dilthey'us vartoja formulę „gyvenimas – visuma“¹⁶. Taigi kiekvienas išgyvenimas iškart tuo pačiu metu apima visą pilnutinį gyvenimą, tai yra kiekvienas atskiras išgyvenimas siejasi su visuotinumu. Vadinasi, kiekviena atskira žmogaus sąmonės būseną visuomet yra tam tikra būties dalelė, kurioje slypi vientisas išgyvenimas.

Glaustai apibendrinant galime teigti, jog gnoseologinė nuostata sieja Nietzsche'ės ir Dilthey'aus *gyvenimo* sampratą. Nietzsche ir Dilthey'us visą mus supančią tikrovę stengiasi apmąstyti iš *gyvenimo*, kaip sąryšio su žmogumi, išeišties taško. *Gyvenimas* ir tiesa „pasiekiami“ tik per patį žmogų. Ši nuostata tampa *gyvenimo* esmės „pažinimo“ principu:

Nietzsche'ės žodžiais tariant, *pažinimas ir gyvenimas susikerta žmoguije. Gyvenimas tampa ne tik pirmaprade realybe, visa ko atrama (ontologinis aspektas), bet ir vieninteliu patikimu jo pažinimo organu (gnoseologinis aspektas). Taigi Nietzsche'ei „gyvenimas turi pagrindą savyje ir negali būti paaiškinamas jokiais kitais išoriniais įvykiais“¹⁷. O pats žmo-*

gus, būdamas kažkur už pasaulio, jo taip pat neatspindi, bet visada yra neatskiriama šio pasaulio dalis. Taigi šie svarbūs aspektai mums leidžia teigti, kad reliatyvistinė Nietzsche'ės gnoseologija tiesiogiai susijusi su gyvenimo filosofijai būdingomis iracionaliomis nuostatomis pažinimo procese pabrėžiant intuityvių išgyvenimų svarbą.

FILOSOFIJA IR PATIRTIS

Nagrinėjant Nietzsche'ės ir Dilthey'aus filosofijų pagrindines sąsajas pažymėtina ir tai, jog abu mąstytojai kelia bendrą filosofijos uždavinį – *patyrimo analizę*. Nietzsche'ei *gyvenimas* yra išgyventa patirties eiga. Autentiškos filosofijos pašaukimu ir uždaviniu tampa nagrinėti šią vientisą ir prieštarinę tikrovę, kurioje ir skleidžiasi ši vientisa žmogiškoji patirtis, vidiniai išgyvenimai ir būsenos. Dilthey'us iškeldamas patirties aspektą taip pat pabrėžia tikrovės įsisąmoninimą savo patirties mąstymu: „Viskas, ką duoda patyrimas, mes vadiname realiu pasauliu (daiktai, objektai).“¹⁸ „Kai mes analizuojame realų pasaulį, mes analizuojame patyrimą, ir atvirkščiai. Filosofija yra realaus pasaulio analizė, vadinasi – ir patyrimo analizė.“¹⁹ Taigi filosofija turi prasidėti patirties analize, nes joje slypi esminiai gyvenimo suvokimo pagrindai.

Konstatuotina ir tai, jog abiejų mąstytojų filosofijose kalbama apie *individualią patirtį* ir bendrąją *žmonijos (tautos) patirtį*. Koku pagrindu šis skaidymas įvykdomas? Nietzsche'ei bendroji patirtis gali būti apibrėžiama kaip tas esminis atsvaros taškas, gebantis savyje apimti

ir suvienyti per visą žmonijos istoriją išgyventus *esmingiausius gyvenimo momentus*. Kalbant šio filosofo žodžiais, tai, ką mes dabar vadiname pasauliu, yra rezultatas daugelio paklydimų ir fantazijų, kurios palaiapsniui atsirasdavo bendroje organinių būtybių raidoje, jos suaugo viena su kita ir dabar yra mūsų paveldėtos kaip visos praeities sukauptas turtas: „Turtas – nes jame ilsisi mūsų žmonijos vieningumas ir vertingumas.“²⁰ Dilthey'us bendrąją žmonijos patirtį nagrinėja veikale *Istorinio pasaulio sukūrimas dvasios moksluose (Der Aufbau der geschichtlichen Welt in der Geisteswissenschaften)*. Filosofas nurodo, jog individo patirtis formuojasi gyvenimo eigoje, pergyvenant ir apibendrinant išskylančius įvykius ir išgyvenimus. Tačiau besiformuojantys tokio pobūdžio apibendrinimai ir įvertinimai nuolat kinta, jie yra taisomi, koreguojami, pildomi. Todėl tenka pripažinti, kad individualios asmeninės patirties tęstinumas ir patikimumas skiriasi nuo mokslinės patirties, kuriai būdingas objektyvumas ir stabilumas. Individualios (subjektyviosios) patirties negalima sisteminti ar įspausti į apibrėžtas formules. Tačiau kaip tik

neturėdamos vienprasmiškumo individualios žmonių patirtys gali jungtis, keistis ir plėtotis, sudarydamos gyvą bendrąją (tautos) visuomeninės patirties darinį, kuriame susilieja požiūrių ir tiesų įvairovė. Todėl šioje bendroje patirtyje Dilthey'us ir išvelgia sukauptą gyvenimo „žinojimą“.

Taigi abiems gyvenimo filosofijos atstovams gyvenimiškoji patirtis tampa svarbiu filosofijos pamatu, arba, kitaip tariant, esminiu kontekstu. Nes pasaulis „neegzistuoja“ be paties žmogaus, be egzistencijos, kurią neša jo struktūra. Konceptijos, skelbiančios nuo žmogaus nepriklausomą pasaulį, egzistuojantį dar iki žmogaus, ir reikalaujančios žmonių prisitaikymo, suskaido vientisą realybę į objektą ir subjektą. Nietzsche'ės pirmtako Schopenhauerio filosofijoje pažintinė pasaulio interpretacija „skelbianči pasaulį, kuris neva egzistuoja materijos forma objektyviai ir nepriklausomai nuo mūsų, pavertė jį kažkokia 'nekokybiška iškamša'“²¹. Bet koks dirbtinis pasaulio dualistinis padalijimas kelia pavojų filosofijos autentiškumui, nes ji nusisuka nuo savo kūrybinės versmės, gyvosios žmogaus patirties. Kaip pastebi Karlas Löwithas, Nietzsche'ei klausimai apie „gamtą“, apie jos esmę negali būti sprendžiami tik spekuliatyviai, tai būtų prievarta prieš gyvenimą ir laisvę. Principinis subjekto ir objekto skirstymas, traktuojant, kad žmogus mąsto kaip subjektas, paverčia gamtą, istoriją, patį gyvenimą objektu. Realizacija subjekto ir objekto pažinimo sistemose „paverčia“ patį žmogų. Žmogus paklūsta jo paties sukurtam dirbti-

niam techniniam pasauliui, socialiniams institutams, mokslinėms tezėms, kultūriniais simboliais.²² Į *gyvenimą* negalima žvelgti jį atskiriant nuo žmogiškosios veiklos, fantazijų, įsivaizdavimų ir kančių. Tai liudija, kad pasaulis niekada nėra užbaigtas, jis gyvas, visuomet kinta. Todėl nauji meno kūriniai, kaip ir naujos gyvenimo interpretacijos ar naujos teorijos – tai vis „naujo pasaulio gimimas“ ir tuo pačiu „gimimas naujo žmogaus“, kuris yra pasaulio dalis, kuris sugeba matyti *gyvenimą* per save, vis naują ir nuolat besikeičiantį. Reliatyvistiniai pažinimo procesai Nietzsche'ės *gyvenimo filosofijoje* virsta subjektyvia mus supančio pasaulio reiškinių ir gyvenimo procesų interpretacija, kurios tikslai ir rezultatai visiškai priklauso nuo konkretaus subjekto regėjimo perspektyvos.

Aptarta minties ir gyvenimo vienybė, kuri iškyla Nietzsche'ės ir Dilthey'aus filosofijose, Vakarų mąstymo tradicijoje jau nuo Sokrato buvo užmiršta. Deleuze'as, didelį dėmesį skyręs filosofijos autentiškos prigimties analizei, pastebi, kad Nietzsche – filosofas, įkūnijantis ikisokratišką graikų filosofijos minties ir *gyvenimo vienybę*. Ikisokratikas – tai seniausias filosofijos tipas, tai „fiziologo“ ir dailininko, aiškintojo ir pasaulio vertintojo įvaizdis. Visa tolimesnė klasikinė Vakarų filosofija išsigimsta, joje neliko net įsivaizdavimo apie šią prigimtinę vienovę.

Nietzsche, kalbėdamas apie filosofus ir menininkus, pabrėžia, kad filosofais, kaip ir tikraisiais menininkais, ne tampa, genijais jau gimstama. Jų kūriniai yra gyvenimo tiesos vyksmo *atvertis*

mums. Jie pasaulį suvokia unikalia savo asmenybe. „Kas yra filosofas, sunku išmokti suprasti todėl, kad to negalima išmokti, – tai reikia ‘sužinoti’ iš patyrimo“²³, pažymi vokiečių filosofas. Ir kai pastarojo paprašė pakomentuoti savo paties mokymą, jis atsakė, jog yra „nelengva kraują svetimą suprast“, tam reikia praeiti tą patį kančios ir sunkumų gyvenimo kelią, kurį praėjo jis pats. Nietzsche'ės kaip ir Kierkegaardo, mąstysenai būdingas klasikinei mąstymo tradicijai pabrėžtinai personalistinis pobūdis. Nietzsche rašė asmeniškai, atskleisdamas savo būtį kaip esantis, gyvenantis joje. Šio mąstytojo veikaluose gal ne tiek dėstoma *teorinė gyvenimo filosofija*, kiek perteikiami jo paties vidiniai išgyvenimai ir patirtys. „Pažinimas“ Nietzsche'ei – tai pats *gyvenimas*. Vokiečių mąstytojas reikalauja iš mūsų ne

tiesiog „pažinti“ gyvenimą, o pažinti savo asmeniniu gyvenimu.

Akivaizdu, kad Nietzsche'ės skelbiamos nuostatos apie *gyvenimą* ir pažinimą buvo nesavalaikės, tačiau jos turėjo didelio išvalgumo potencialą, jo filosofiniai kūriniai tarsi sukuria „įžangą“ naujos filosofijos ateičiai: kada nors bus reikalingos institucijos, kuriose gyvenama ir mokoma tai, *kaip aš suprantu gyvenimą ir mąstymą* – pranašiška rašo Nietzsche savo autobiografiniame veikale *Ecce Homo* – *galbūt bus įsteigtos atskiros katedros Zaratuškai interpretuoti*. Tikriausiai galiną *gyvenimo filosofijos* tradicija ir tampa ta „ateities filosofija“, kuri reinterpretuodama Nietzsche'ės filosofijos idėjas perima *gyvenimo* sąvokos sureikšminimą, filosofinio stiliaus laisvumą bei žmogiškųjų prigimtinių fizinių bei dvasinių sugebėjimų išaukštinimą.

* * *

Glaustai lyginamuoju būdu aptarus Nietzsche'ės ir Dilthey'aus pažinimo ir *gyvenimo* sampratų ypatumus ryškėja šių mąstytojų plėtojama idėjų artimumas. Dilthey'aus ir Nietzsche'ės pozicija *gyvenimo* klausimu gali būti interpretuojama kaip *vidujybės ontologija*, kuri aprėpia ir iškelia žmoguje slypinčius dvasinius ir fizinius patirtinius išgyvenimus, suteikdama jiems galią suvokti *gyvenimą*. *Gyvenimas* jų koncepcijose išskyla kaip mąstymo pagrindas, o patirtis tampa svarbiausiu pažinimo šaltiniu. Pati žmogiškoji patirtis kaip pažinimo šaltinis neatsiranda už *gyvenimo*, o yra pačiame *gyvenime*. Dilthey'us pabrėžia, jog gyvenimą mes išgyvename kaip vieningą, visa apimančią, sąryšingą visumą. Pagrin-

džiama idėja, kad filosofija turi remtis žmogaus tiesiogiai išgyvenama, bendra, visa apimančia tikrove, tai yra *gyvenimu*, o patyrimas, mąstymas, išgyvenimas, intucija, vaizduotė yra lygiaverčiai, tiksliau, vieninteliai žmogaus tikrovės (*gyvenimo*) „pažinimo“ įrankiai.

Taigi šie svarbūs aspektai mums leidžia teigti, kad reliatyvistinė Nietzsche'ės gnoseologija tiesiogiai susijusi su *gyvenimo filosofijai* būdingomis iracionaliomis nuostatomis pažinimo procese pabrėžiant intuityvių nesąmoningų pažinimo instrumentų svarbą. *Gyvenimas* negali būti apibrėžiamas ar nuspėjamas, tai plati išgyvenimų ir suvokimų sritis, netelpanti į jokiais loginės išraiškos formas. Ir pagaliau, kitas esminis Nie-

tsche'ės ir Dilthey'aus gyvenimo filosofijos koncepcijų bruožas yra jų antiakademiskumas, priešinimasis pamatiniams klasikinės racionalistinės filosofijos principams, loginėms pažinimo teorijoms, pozityvistiniams tyrinėjimams. Šiame kontekste ryškėja svarbus jų plėtojamos gyvenimo filosofijos statusas. Ji, sekdamą neklasikinę tradiciją, ne tik atsisuka į kasdienės žmogaus būties ir

kūrybos problemas ir suvokia gelmičius žmogaus ir kultūros ryšius, tačiau kartu atstovauja naujai filosofijai, vienišesni racionaliūs ir spontaniškesni, objektyvūs ir subjektyvūs gyvenimo pradus. Išryškinant gyvenimo, kultūros, filosofijos sąryšius, atskleidžiama idėja, jog pačiame gyvenime formuojasi objektyvios struktūros ir sąryšiai, per kuriuos išsipildo gyvenimo savirefleksija.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Генрих Риккерт. *Философия жизни*. – Киев: Ника – Центр, 1998, с. 283.
- ² Ernst Behler. Nietzsche in the Twentieth Century. // *The Cambridge Companion to Nietzsche*. Ed. V. Magnus, K. M. Higgins. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 307.
- ³ Friedrichas Nietzsche. Štai taip Zaratustra kalbėjo // Nyčė F. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 117.
- ⁴ Ten pat, 1991, p. 126.
- ⁵ Friedrichas Nietzsche. *Linksmasis mokslas*. – Vilnius: Pradai, 1995, p. 218.
- ⁶ Friedrichas Nietzsche. Anapus gėrio ir blogio // F. Nyčė. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 380.
- ⁷ Friedrichas Nietzsche. *Apie moralės genealogiją*. – Vilnius: Pradai, 1996, p. 136.
- ⁸ Friedrichas Nietzsche. Apie istorijos žalą ir naudingumą. // *Kultūra ir istorija. Kultūros fenomenas*. – Vilnius: Gervelė, 1996, p. 106.
- ⁹ Friedrichas Nietzsche. Štai taip Zaratustra kalbėjo, p. 43.
- ¹⁰ Friedrichas Nietzsche. Anapus gėrio ir blogio, p. 321.
- ¹¹ Arūnas Sverdiolas. *Būti ir klausti*. – Vilnius: Strofa, 2002, p. 59.
- ¹² Wilhelm Dilthey. Der Aufbau der Geschichtlichen in der Geisteswissenschaften. // *Gesammelte Schriften*. – Leipzig – Berlin: B. G. Teubner, 1927, Bd. VII, S. 362.
- ¹³ Wilhelm Dilthey. *Introduction to the Human Sciences*. Selected Works. Volume I. – New Jersey: Princeton University Press, 1989, p. 269.
- ¹⁴ Friedrichas Nietzsche. *Linksmasis mokslas*, p. 258.
- ¹⁵ Wilhelm Dilthey. Der Aufbau der Geschichtlichen in der Geisteswissenschaften, S. 140.
- ¹⁶ Frithjof Rodi. Diltheys Kritik der Historischen Vernunft – Program oder System? // *Dilthey – Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften*. – Freiburg–München: Karl Albert GmbH, 1985, p. 140.
- ¹⁷ Algis Mickūnas. Nietzsche ir Vakarų metafizikos tradicija: Gyvenimas ir kūryba. // *Gyvenimo apologija: Nietzsche's teorinės interpretacijos*. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Versus Aureus leidykla, 2007, p. 283–304.
- ¹⁸ Wilhelm Dilthey. *Introduction to the Human Sciences*, p. 359.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Фридрих Ницше. Сочинения в двух томах. – Москва, 1990, с. 249.
- ²¹ Артур Шопенгауэр. Новые Парлиомена. // *Сочинения*. Т 6. – Москва, 2001, с. 325.
- ²² Карл Лёвиг. *От Гегеля к Ницше: Революционный перелом в мышлении XIX века*. – Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2002, с. 70.
- ²³ Friedrichas Nietzsche. Anapus gėrio ir blogio, p. 420.